

Bevezető

Paál Árpád (1880–1944) jogi végzettséggel vármegyei tisztviselő, 1918 novemberétől Udvarhely megye helyettes alispánja. 1919 januári letartóztatásáig a helyi Székely Nemzeti Tanács elnöke. Az impériumváltás alatt és után az erdélyi magyarság politikai önszerveződésének egyik vezetője. 1920 őszétől a *Keleti Újság* szerkesztője. 1925–27 között az önállóan indított *Újság* főszerkesztője, majd ennek megszűnte után az Országos Magyar Párt képviselője. 1931 őszétől haláláig a nagyváradi *Erdélyi Lapok* főszerkesztője, 1940-től az Erdélyi Párt képviselője a budapesti parlamentben.

A romániai magyar kisebbség két világháború közti történetében három vonatkozásban is meghatározó Paál Árpád közéleti, közírói munkássága.

1918–1921 között a székelyföldi kérdés rendezésére a *Székely Köztársaságról* dolgozott ki tervezetet és próbált ehhez a nagypolitikában támogatókat találni. Az impériumváltás és a békeszerződés aláírása közti korszakban az erdélyi magyar köztisztviselői ellenálló-mozgalom egyik vezetője volt. A politikai kibontakozás időszakában az autonómia-gondolat képviselőjeként Kós Károly és Zágoni István mellett a *Kiáltó Szó* társszerzője.

A húszas években a *Keleti Újságban* majd az *Újságban* kifejtett, a függetlenségi, ill. a polgári radikális hagyományokhoz közelálló közírói munkássága, valamint a magyar Néppártban és az Országos Magyar Pártban folytatott politikai tevékenysége révén az erdélyi magyarság vezető publicistája, kisebbségpolitikai teoretikusa.

A harmincas években egzisztenciális okokból vállalta az *Erdélyi Lapok* szerkesztését. Ebben az időszakban itt fogalmazódott meg egy markáns konzervatív, katolikus kisebbség-politikai álláspont, melynek legfőbb reprezentánsa Gyárfás Elemér. Paál Árpád idővel elvesztette befolyását a lap irányítása fölött, az újság egyre inkább jobbra tolódott, németpárti orgánummá vált.

A romániai magyarság 1940 előtti történetéről az 1970-es évektől megjelenő publikációkban (Kacsó Sándor, Kós Károly visszaemlékezéseiben, Nagy György tanulmányában) Paál Árpád nevét alig említik. 1989-ben reprintben megjelent Magyarországon Kós Károly – Paál Árpád – Zágoni István *Kiáltó Szó* c. röpirata. Majd az 1989-es romániai események után a *Korunk* közölte Paál Árpád 1931-ben készült törvénytervezetét a székely közületek közművelődési önkormányzatáról. Paál Gábor 1991-ben az *Erdélyi Magyarságban* tett közzé a *Székely köztársaságra* vonatkozó dokumentumokat, valamint

1992-ben ugyanitt az Erdélyi Párt, ill. Paál Árpád a zsidótörvényekkel kapcsolatos állásfoglalását ismerteti. Elemző módon mindezidáig egyedül K. Lengyel Zsolt nyúlt Paál Árpád szövegeihez a *Korunkban* 1991-ben megjelent tanulmányában, melyben az 1919/20-as autonómia-elképzeléseket vizsgálta meg.

Paál Árpád 1944-ben Nagyváradon bekövetkezett halála után felesége kezdett hozzá iratai rendezéséhez. Az elhalványuló ceruzás szövegeket külön lemásolta. Ezek gyűjteményét a család a „nagy fehér könyv”-ként emlegette. Paál Árpádné a kéziratokat megpróbálta tematikusan rendezni. A cikkgyűjtemény egy részéről listát készített, az egészet újságonként csoportosította. 1957-ben, halála után megindult a belügyi szervek zaklatása a család ellen, a hagyatékban rejtőző állítólagos Nyíró-levelek ürügyén. Az állandó házkutatástól tartva, a félelem légkörében Paál Anna a „nagy fehér könyvet” és a hagyaték egy részét a hatvanas évek közepén elégette. Egy házkutatás alkalmával a belügyi szerek (1967. május 3-án) az összes fellelhető anyagot magukkal vitték. Mindezt azonban a család legnagyobb meglepetésére 1971-ben, ha hiányosan is, de visszaszolgáltatták. Ettől kezdve elsősorban Paál Árpád fia, Paál István foglalkozott a hagyatékkal. Kacsó Sándor emlékiratainak megjelenése után ő próbálta édesapja rehabilitálását megindítani. Kacsó Sándorral, Kós Károllyal, György Dénessel váltott ebben az ügyben leveleket. Ez utóbbi hívhatta fel a figyelmet Szabó Zsoltra, aki érdeklődést mutatott a hagyaték iránt. 1973 végén már ő vetette fel Paál Istvánnak egy Paál Árpád-émlékszoba megteremtésének tervét. 1974–75-ben Fülöp Lajos – akkori székelyudvarhelyi múzeumigazgató – hosszas levelezése után a kézírathagyaték legnagyobb része, a naplók kivételével, Székelyudvarhelyre került. A politikai helyzet változtával, Fülöp Lajos múzeumból való távozásával az emlékszoba terve megghiúsult. Az iratanyag ottmaradt, a kutatók csak külön engedéllyel juthattak hozzá. 1981-ben Paál István Nagyváradon, lakásuk pincéjében egy elrejtett iratcsomót talált, mely az *Újság* körüli levelezést tartalmazta. Ugyanebben az évben összeállította az Erdélyi Magyar Irodalmi Lexikon szerkesztősége részére édesapja életrajzát és életműbibliográfiáját. A belügyi szervek zaklatása a hagyaték meghatározó részének Székelyudvarhelyre kerülése után sem maradt abba. 1981 karácsonyát követően újabb házkutatást tartottak. Nem sokkal ezután az átélt izgalmak következtében Paál István szívinfarktusban elhunyt. Ezek után fiát, Paál Gábort zaklatták a hagyaték ürügyén, aki egyre lehetetlenebbé váló helyzete miatt a kivándorlást választotta. A cikkgyűjteményt Nagyváradon hagyta, de a naplókat és az egyéb kéziratokat áthozta Magyarországra. 1987-ben többeket megkeresett nagyapja rehabilitálásával, a naplók kiadatásával kapcsolatban (Ruffy Péter, Benedek István, Pomogáts Béla, Magvető Könyvkiadó) biztatáson, útmutatáson túl másban nem tudtak segíteni.

1989 tavaszán Fülöp Lajos hívta fel figyelmemet az udvarhelyi múzeumban lappangó iratanyagra. 1990-ben láttam hozzá a katalogizáláshoz. Először egy gépiratos gyorsleltárt készítettem. (Erre támaszkodik K. Lengyel Zsolt tanulmányának jegyzetanyaga.) Kiderült, hogy a Paál Árpádné készítette leltárból jónéhány fontos anyag hiányzik, illetve nagyon sok dokumentum nincs feltüntetve. A munkát külön nehezítette, hogy a nagyobb terjedelmű írások, levelek összekeveredtek, így azokat külön kellett rendezni. Paál Gábor rendelkezésemre bocsátotta a nála levő dokumentumokat. A naplókat (1908–1943) mintegy 2500 oldal terjedelemben a „Történelmi és kulturális emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” program keretében legépeltették és egy példány a Magyarországi Kutató Intézet Archívumába került. A többi iratot fénymásoltam és az udvarhelyi anyagba rendeztem. Ugyanide került Kolozsvárról a Szabó Zsoltnál őrzött, az *Újság* megindításával kapcsolatos iratanyag is.

Jelenleg a kézirat-hagyaték Paál Gábor tulajdonaként a Haáz Rezső Kulturális Egyesület kezelésében a Haáz Rezső Múzeumban MS VI. 7651/1... jelzet alatt található és kutatható. Az iratok címzett, számozott palliumokban, levéltári dobozokba kerültek.

Ezzel a katalógussal kutathatóvá vált a hagyaték. Műfaj szerint és kronologikus rendbe csoportosítottam az anyagot. A tematikus rendezést azért vettem el, mert úgy a dokumentumok felét nem sikerült volna besorolnom. A név- és időmutató, ill. a szükségesnek vélt helyeken alkalmazott annotációkkel segítséget nyújt az érdeklődőknek.

Ezúton kell köszönetet mondanom Paál Gábornak készséges együttműködéséért és a hagyaték történetéről adott felvilágosításaiért, az Illyés Alapítványnak, mely ösztöndíjával lehetővé tette székelyudvarhelyi tevékenységemet, Fülöp Lajosnak, aki a hagyatékra felhívta a figyelmemet és Szabó Zsoltnak, aki hozzájárult az iratanyag teljesebbé tételéhez. Külön köszönettel tartozom a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum munkatársainak, akik mindvégig megkülönböztetett figyelemmel segítettek munkámat.

Bárdi Nándor